

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА

ГЕТТО У ДУБРОВИЦІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ХАЇМА СИГАЛА

Усебічне осмислення історичних процесів потребує залучення якомога ширшого кола наявних джерел. До специфічних матеріалів належать документи кримінальних справ, отримані в ході слідства над підсудним. Серед них, поряд із намаганням слідчого довести вину щодо конкретних епізодів злочину, увагу дослідників має привертати розкриття дотичних до кримінального процесу суспільно-значущих епізодів, що постають із протоколів допитів свідків та обвинуваченого, задокументованих результатів спеціально проведених експертиз, різного роду довідок, особистих речей археографічного характеру підслідного й інших матеріалів провадження у справі.

Одним із джерел історії євреїв у роки війни на Рівненщині є кримінальна справа із фондосховищ Галузевого державного архіву Служби безпеки України на Хаїма Сигала, що нещодавно стала доступною для опрацювання дослідниками¹.

Як зазначено у листі користування, з нею вже мали змогу ознайомитися деякі історики. Однак науковий потенціал документів не був повною мірою реалізований. Лише В. В'ятрович здійснив серію публікацій біографічного характеру на Інтернет-порталі «ТСН.ua»².

---

¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 5, спр. № 67436, т. 1, 2, 3, 4.

² Історія з грифом «Секретно»: Хаїм Сигал: вчитель, міліціонер, партизан // <http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-hayim-sigal-vchitel-milicioner-partizan.html> (дата розміщення: 17.05.2012 р.); Історія з грифом «Секретно»: Сотник «Поліської Січі» Кирило Сиголенко // <http://tsn.ua/analitika/istoriya-z->

На сьогодні регіон перебуває в науковому фокусі Т. Снайдера³, загальні аспекти Голокосту в Західній Україні досліджував Я. Хонігсман⁴, безпосередньо щодо Рівненщини – М. Гон⁵, питання розробляє у вигляді дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук Р. Михальчук.

До найповніших робіт з історії Голокосту на Волині належить праця Шмуеля Спектора⁶. Безпосередньо гетто історик присвятив окремий розділ своєї книги й розглянув такі питання, як їх організація у регіоні, устрій, соціально-культурне життя бранців, органи управління й контролю євреїв, а також ліквідація примусових поселень. Безпосередньо стосовно Дубровиці відображено сюжети продовольчого забезпечення бранців⁷, планування опору⁸, участь у будівництві мосту⁹ та деякі інші. Найдетальніше описано епізод транспортування дубровицьких бранців із гетто, втечу частини конвойованих і ліквідацію прибулих у Сарнах¹⁰.

---

grifom-sekretno-sotnik-poliskoyi-sichi-kirilo-sigolenko.html (дата розміщення: 24.05.2012 р.); Історія з грифом «Секретно». Комендант поліції Кирило Сиголенко // <http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-komendant-policiyi-kirilo-sigolenko.html> (дата розміщення 31.05.2012 р.); Історія з грифом «Секретно». Спекулянт Карл Ковальський, або Кінець маскараду Хаїма Сигала // <http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-spekulyant-karl-kovalskiy-abo-kinets-maskaradu-hayima-sigala.html> (дата розміщення: 8 червня 2012 р.).

³ Snyder T. The Life and Death of Western Volhynian Jewry, 1921–1945 / The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization / Edited by Ray Brandon and Wendy Lower. – Bloomington: Indiana University Press; United States Holocaust Museum, 2008. – P. 77–113.

⁴ Хонігсман Я. Катастрофа єврейства Західної України: Євреї Восточної Галичини, Західної Волини, Буковини і Закарпаття в 1933–1945 гг. – Львов, 1998. – 352 с.

⁵ Голокост на Рівненщині (документи і матеріали) / Упорядкування та вступні статті М. Гона. – Дніпропетровськ: Центр «Ткума»; Запоріжжя: Прем'єр, 2004. – 120 с.

⁶ Spector Sh. The Holocaust of Volhynian Jews: 1941–1944. – Jerusalem, 1990. – 384 p.

⁷ Idem. – P. 134.

⁸ Idem. – P. 225.

⁹ Idem. – P. 230.

¹⁰ Idem. – P. 193–195.

Інформацію загального характеру містять енциклопедичні праці, підготовлені ізраїльським Національним меморіалом Голокосту (Yad Vashem)¹¹, російським науково-просвітницьким центром «Голокост»¹² та Меморіальним музеєм Голокосту в США (USHMM)¹³.

Документи зі справи Х. Сигала важливі, з одного боку, в контексті мікроісторичного дослідження, адже вони уточнюють деталі створення гетто, окремі аспекти його існування (участь мешканців у роботах, побори з боку нацистської адміністрації, колаборантів) і ліквідації (кількість утікачів, обставини й місця розстрілів, повоєнний стан могил). Поряд із локальною новизною, актуальною є інша особливість Дубровицького гетто – пов'язаний з ним за службовими обов'язками і, загалом, повсякденним життям комендант Дубровицької поліції Хаїм Сигал. Прикметно, що за походженням він був євреєм, і тому можна простежити іншу альтернативу стратегії виживання бранців єврейського гетто у м. Дубровиці. Отже, ця особа є частиною історії гетто, причетною до подій, пов'язаних із зазначеними примусовим поселенням.

Х. Сигал народився на Львівщині. Напад Німеччини та її союзників на Радянський Союз застав його на посаді помічника оперуповноваженого НКВС. Потім він продовжив службу у партизанському полку, направленому для боротьби у німецькому тилу на Житомирщину, де потрапив у полон, а після втечі вирушив подалі від фронту на Рівненщину. У м. Корець він зміг легалізуватися, зігравши на національних почуттях старости місцевої районної управи Крижанівського. Сигал розповів йому вигадану історію українця-чернігівчанина Кирила Сиголенка, який до становлення радянської влади служив в армії УНР, а у 1920 році емігрував до Німеччини, потім напередодні початку Другої світової війни прибув до Польщі. Після «золотого вересня»

¹¹ The Yad Vashem Encyclopedia of the Ghettos During the Holocaust / Editor in Chief: Guy Miron; Co-editor: Shlomit Shulhani. – Jerusalem: Yad Vashem, 2009. – Volume 1. – P. 150–151.

¹² Холокост на территории СССР: Энциклопедия / Гл. ред. И.А. Альтман. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН): Научно-просветительный Центр «Холокост», 2009. – 1143 с. – С. 285.

¹³ Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945: Ghettos in German-Occupied Eastern Europe / Vol. ed. Martin Dean. – Washington: Indiana University Press, 2012. – Volume 2. – P. 2036, 1463–1465.

був заарештований радянською владою і відбував покарання на будівництві аеродрому, однак звідти вдалося втекти. Староста повірив цій легенді й видав посвідку на нове ім'я. Ба більше: влаштував на ночівлю до директора місцевої школи Ростікуса, якому Х. Сигал розповів ту саму історію, що гарантувала проживання там і надалі. Українці посприяли й працевлаштуванню: староста видав направлення до рівненської обласної управи, де, зважаючи на знання німецької мови, вже К. Сиголенка перевели у розпорядження Сарнської окружної управи й запропонували працювати перекладачем у місцевій поліції, від чого прибулий не відмовився.

У Сарнах, дотримуючись своєї легенди антирадянщика, К. Сиголенко долучився до формації отамана Тараса Боровця («Бульби») «Поліська Січ». Він працював редактором газети «Гайдамака» націоналістичної організації, мав звання сотника, був ад'ютантом отамана, посередником у перемовинах з німецькою окупаційною владою. А після розформування Т. Боровцем 16 листопада 1941 року «Поліської Січі» повернувся до Сарн працювати перекладачем поліції, у травні 1942 року отримав підвищення до коменданта районної поліції у Дубровиці, де під час ліквідації місцевого гетто брав участь у розстрілах єврейського населення.

Після поразки Німеччини у війні, К. Сиголенко проживав у Берліні, куди перебрався услід за евакуацією з Рівненщини нацистського апарату. Розуміючи ступінь загрози, що несе подальше перебування під уже обжитим ім'ям у разі викриття радянськими органами, він у травні 1945 року змінює ім'я та прізвище на Карла Ковальського.

У розділеному союзницькими військами Берліні К. Ковальський був засуджений за контрабанду, спекуляцію, незаконний перехід зонального кордону, але не відбув усього терміну через амністію. Згодом перейшов на законні заробітки і збирався виїхати на постійне місце проживання до Ізраїлю, однак це не вдалося здійснити у зв'язку з його арештом МДБ СРСР.

Кримінальна справа безпосередньо не повідомляє про обставини його затримання. Проте збереглася копія протоколу допиту, проведеного 28 березня 1946 року співробітниками ОКР «Смерш» Смоленсько-Берлінського бомбардувального корпусу, Ірини Легкої – племінниці другої дружини Х. Сигала. Вона розповіла про місця перебування дядь-

ка під час окупації, оскільки тривалий час проживала разом з його родиною, що, ймовірно, також могло відіграти певну роль у пошуку слідів колишнього ад'ютанта і коменданта поліції.

Після арешту Х. Сигала перевезли на Рівненщину, де відбулися основні його злочини. Після завершення слідства під час закритого судового засідання він отримав смертний вирок, що був виконаний 19 червня 1952 року. Після перегляду справи у незалежній Україні, щодо можливості реабілітації, ухвалу залишено в силі¹⁴.

Хаїм Сигал був покараний за активну роботу на ворогів СРСР. Зокрема, у вирокі Воєнного трибуналу Прикарпатського воєнного округу від 27–28 березня 1952 року зазначено, що він керував як комендант Дубровицької районної поліції розстрілом 70 євреїв, у т. ч. убив власноруч близько 12 дорослих і декількох дітей¹⁵.

Зауважимо, що приклад Х. Сигала не є одиничним, коли євреї – потенційно переслідувана жертва нацистів, працював на них сумлінно, виконуючи всі розпорядження. Приміром, Краснопільську районну поліцію на Сумщині очолював інший єврей: Семен Блюменштейн (Барановський), також задіяний у вбивстві мирних жителів¹⁶. На Хмельниччині мав довіру у нацистів перекладач – помічник коменданта Славутського табору військовополонених Абрам Ліхтенштейн (псевдонім Олександр Софієв). До полону А. Ліхтенштейн очолював резервний гарнізон 57-го полку 6-ї дивізії НКВС з охорони залізниці. Працюючи на нацистів, він носив особисту зброю, мав вільний вихід до міста. Ці привілеї компенсувалися задовільною працею, зокрема, й із виокремлення серед загалу бранців осіб єврейської національності. Як перекладач О. Софієв брав участь у діяльності прибулої до табору есесівської бригади, на слідстві він пригадував: «...із залученням лікарів були виявлені і відібрані із числа полонених близько восьми... Припускаю, що німці їх розстріляли». Завербований радянським підпіллям як подвійний агент, і надалі допомагав нацистам виявляти євреїв. Зокрема, О. Софієв

¹⁴ *Капась І.* Авантюрист Хаїм Сигал // *Волонтер*. – 2012. – № 8. – С. 52–55.

¹⁵ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67436, т. 4. арк. 424.

¹⁶ *Капась І., Гогун О.* Кривавий слід по обидва боки фронту // *Дзеркало тижня*. – 2012. – № 14, 13 квітня. http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/krivaviy_slid_po_obidva_boki_frontu.html.

вказав на національну належність колишнього кучера Шепетівської комендатури – єврея, котрий видавав себе за молдаванина, за що отримав від нацистів подяку¹⁷.

Спільним для зазначених осіб, окрім походження, є служба в органах НКВС, де набутий досвід став у пригоді за нової влади.

Колабораціонізм згаданих євреїв відрізняється від співпраці з ворогом людей інших національностей прикметною особливістю. Вони мушили приховувати своє походження, маючи, часто-густо, виразну зовнішність. Закономірно, що це могло спричинитися до жорстокішого поводження зі своїми жертвами, аби розвіяти будь-які сумніви у власній відданості режиму.

Схожість Х. Сигала на єврея не викликала сумнівів у місцевого населення, і він це розумів, вказуючи: «Мій зовнішній вигляд і мова говорили самі за себе, і без зусиль майже кожна людина могла сказати, що я громадянин єврейської національності, у зв'язку з цим я боявся, що німці можуть мене розстріляти»¹⁸. Та, очевидно, тут не останню роль відіграла довіра до нього з боку місцевої нацистської влади, закладена за його перебування як ад'ютанта «Поліської Січі» в ролі посередника у перемовинах бульбівців з німцями. Дає підстави так вважати те, що найперший досвід роботи Х. Сигала на нацистів як перекладача табору радянських військовополонених на Житомирщині закінчився провалом: проведений медогляд виявив сліди обрізання.

Що ж до С. Блюменштейна, якого більшість місцевих жителів знали як завідувача автопарку Мезенівського цукрового заводу, то його німецькі «колеги» задля більшої достовірності у надійності кадрів провели медичний огляд, результати якого, як свідчив згодом на слідстві підсудний, його вразили. У підготовленій довідці німецький хірург зазначив, що хоча він зовнішньо і справляє враження неарійця, «детальний фізичний огляд не дає жодних підстав для цього припущення»¹⁹. Тим самим фактично зарахував Блюменштейна до «раси першого сорту».

---

¹⁷ Гогун А. Многоликий Лихтенштейн. История одного двойного агента // *Еврейская газета (Берлин)*. – 2013. – № 3 (127). – С. 25.

¹⁸ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67436, т. 1, арк. 128.

¹⁹ Там само, спр. 64991, т. 6, додаток № 3, арк. 2.

Кримінальна справа Х. Сигала сформована у 4-х томах і містить документи з 1944 року (виписки з оригінальних протоколів допитів) до 1990-х років, коли її було переглянуто відповідно до Закону України від 17 квітня 1991 року «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». У справі зібрано такі найбільш інформативні матеріали: протоколи допитів, очних ставок, упізнання свідків і підсудного, протокол судового засідання, довідки, акти стосовно діяльності підсудного, висновки експертиз щодо розстрілів у Дубровиці і Сарнах, де було вбито переважну більшість конвойованих, а також фото Х. Сигала воєнного та повоєнного часу.

Документи кримінальної справи висвітлюють окремі суперечливі факти як щодо гетто, так і щодо причетності до нього Х. Сигала. У першому випадку ця обставина зумовлена залученням до розповіді колишнього бранця гетто А. Наймана, який, окрім власних спогадів, наводить відомості, почуті від його родичів Перельштейнів, які були пов'язані з функціонуванням органу самоврядування євреїв у гетто – юденрату – єврейської ради (у матеріалах справи фігурує як «єврейський комітет»).

У другому випадку це пов'язано із запереченням Х. Сигалом інкримінованих йому обвинувачень, зокрема, не підтвердилася його участь у боях проти Червоної армії за м. Олевськ. Особисту участь у розстрілах бранців-утікачів із Дубровицького гетто він вперто заперечував як упроводж слідства, так і на суді.

За показами свідків, які ховали убитих євреїв, Петра Нашора, Філіпа Рока і Петра Лося, відомо, що розстріли проходили на двох кладовищах м. Дубровиці: старому і новому. Х. Сигал зазначав, що на старому єврейському кладовищі були поховані вбиті при спробі втечі конвойовані євреї. Розстріли ж проводили тричі на новому єврейському кладовищі німецькі жандарми Шуман і Кеніг, яким, за його словами, довелося виділити для супроводу своїх підлеглих. Першого разу, за словами підсудного, євреїв супроводжували він, жандарм Шуман і четверо поліцаїв. Х. Сигал переконував, що він у двох випадках був присутній, але участі у вбивствах не брав, хоча не виключав, що міг підводити приречених до ями. Другого разу до Шумана долучився Кеніг. Третього ж разу Х. Сигала не було, як він запевняв, через хворобу²⁰.

²⁰ Там само, спр. 67436, т. 4, арк. 402.

Підсудний вказував, що у двох групах, очевидцем розстрілів яких він був, убито приблизно 40-43 єврея; дітей розстрілював не він, а Шуман; поліцаї, за його словами, також участі у розстрілах не брали²¹.

Очевидець Ф. Рока, що копав могилу на новому єврейському кладовищі, запевнив, що Х. Сигал разом з жандармом Шуманом та близько 10 підлеглими-поліцаями привели першу групу євреїв (до 40 осіб) і розстріляли: поліцаї – з гвинтівок, комендант Сиголенко – з пістолета. У другому розстрілі, де вбито понад 30 євреїв, Х. Сигал також брав активну участь²². У своїх показах Ф. Рока погодився із Х. Сигалом щодо третього випадку²³. Зазначене підтвердили інші копачі: П. Лось²⁴ і П. Нашора²⁵. Останній вказав, що Х. Сигал страчував також дорослих, а Шуман розстрілював на старому єврейському кладовищі. Х. Сигал відповідав на запитання суду, що не розуміє, чому свідки, у яких з ним нормальні взаємини, обмовляють його²⁶.

Кримінальна справа щодо Х. Сигала зумовила пошук місць убивств розстріляних утікачів Дубровицького гетто. Проведені ексгумації трупів у місцях, що їх вказали свідки, підтвердили правильність слів останніх. Щоправда, тільки на одному із двох кладовищ, де проходили вбивства, вдалося знайти тіла. Так, на місці ймовірної могили на старому єврейському кладовищі після війни побудували дитбудинок, на другому ж, розміщеному навпроти колишньої будівлі поліції, – стайню Дубровицької МТС²⁷.

Очевидці допомогли встановити місця знаходження двох поховань розстріляних євреїв на новому єврейському кладовищі на північно-західній околиці Дубровиці. Результати ексгумації вказують на кількість жертв у обох могилах: 70 загиблих.

---

²¹ Там само, арк. 406.

²² Там само, арк. 410.

²³ Там само, арк. 411.

²⁴ Там само, арк. 412.

²⁵ Там само, арк. 416.

²⁶ Там само, арк. 417.

²⁷ Там само, арк. 192.

Станом на 6 січня 1952 року неможливо було встановити місце знаходження третьої могили, на яку вказав свідок Ф. Рока, де поховані жертви, розстріляні німцями. Причина: розораність тієї частини цвинтаря, де розміщувалося ймовірно місце поховання і, як наслідок, відсутність додаткових ознак ідентифікації. Здійснені розкопи у кількох частинах угіддя, що вже на той час перебувало у сільгоспкористуванні, виявилися марними²⁸.

На причетність Х. Сигала до розстрілів, ще задовго до затримання колишнього коменданта, вказала його племінниця І. Легка у 1946 році: «[Були] випадки, коли він приходив додому, то його костюм був залитий кров'ю»²⁹.

Нижче наведено фрагменти документів мовою оригіналу зі збереженням орфографії. Зроблені купюри стосуються епізодів, не пов'язаних із проблематикою публікації, а також моментів, спростованих перебігом слідства, про що у квадратних дужках курсивом зроблені зауваження. Зокрема, щодо свідчень А. Наймана – під час очної ставки із Х. Сигалом він не наполягав на окремих епізодах діяльності підсудного, про які чув з неперевіраних джерел, проте, тим не менш, він надав цінний документальний матеріал-спогад про пережите в гетто і долі євреїв.

---

²⁸ Там само, арк. 193.

²⁹ Там само, т. 2, арк. 268 зв.

* * *

Документ № 1

Протокол допроса

10 января 1952 г.

г. Дубровица

Я, мл. следователь с/о УМГБ Ровенской обл. мл. л-нт Силецкий, допросил в качестве свидетеля

Наймана Аврама Монусеевича,
1920 г. рождения, уроженца и жителя
г. Дубровица, Дубровицкого района
Ровенской области, еврея из семьи
рабочего, женатого, образование
7 классов, со слов несудимого,
работающего завхозом Дубровицкого
лесхоза, гражданина СССР

[Слідчий запитував свідка про місце проживання в окупації, ступінь знайомства із Х. Сигалом, час роботи останнього на посаді коменданта.]

Как только немецкие оккупанты вступили в г. Дубровицу, ими же было дано распоряжение, что на протяжении четырех часов украинское население имеет право убивать, грабить и издеваться над советскими гражданами еврейской национальности. Сами немцы оставались стоять на базарной площади города. Многие жители украинской национальности, кто именно, сейчас не припоминаю, тогда же стали грабить, издеваться над евреями и выводили их на базарную площадь города, где стояли немцы. Тогда же таким образом было собрано на площадь 145 (сто сорок пять) евреев, которых немцы кругом обставили пулеметами. После они оставили двадцать человек лиц еврейской национальности с условием, что если в городе будет убит немец, то их расстреляют, а остальных сто двадцать пять человек отпустили домой. Оставшихся двадцать человек, немцы подержали под стражей двое суток, после чего тоже выпустили. Позже было запрещено немцами

убивать, грабить и издеваться над лицами еврейской национальности. Через некоторое время немцами была создана Дубровицкая районная немецко-украинская полиция и еврейское управление, которое выполняло указания немцев и полиции, а именно: назначали евреев на работы, собирали для немцев одежду, обувь и ценности. Еврейское управление было создано из лиц еврейской национальности, все они также расстреляны немецкими захватчиками. Все еврейское население до марта месяца, числа не помню, 1942 года жило по своим домам, а в марте 1942 года было дано приказание немецкими оккупантами всему еврейскому населению Дубровицкого района собраться на жительство в определенные дома в центре г. Дубровицы, а именно: по ул. Гминная (сейчас переименована на ул. Шевченка) и ул. Пожарная. Всех таких еврейских домов было подобрано по этим улицам около ста. Позже самими евреями под надзором Дубровицкой районной полиции вокруг указанных домов было сделано ограждение деревянным (с досок) забором и колючей проволокой. После этого лицам еврейской национальности было запрещено выходить из этого так называемого «гетто», а также к «гетто» не разрешалось подходить близко и украинцам. Охрану указанного «гетто» несли полицейские Дубровицкой районной полиции. В «гетто» немцами был создан из лиц еврейской национальности еврейский комитет в составе двух человек. Этот комитет был непосредственно связан с немецкой жандармерией и полицией. В комитете был Либерсон Аврам Моисеевич и Герштейн Григорий Лазарович, которые тоже расстреляны немецкими оккупантами. Через комитет полиция и жандармерия брали из «гетто» людей на разные работы, собирали в евреев ценности, вещи и т.д. Кушать в «гетто» лицам еврейской национальности не давали, а питались все, чего имел, если же ничего не было, то сидели голодные. На работы по пропускам из «гетто» полицейские забирали с девяти часов утра и приводили в пять часов. После создания еврейского «гетто» в город Дубровицу приехал Сиголенко и стал служить комендантом Дубровицкой районной полиции. После того, как Сиголенко стал комендантом полиции, по его указанию ежедневно назначались молодые девушки еврейской национальности мыть в полиции полы, а также подметать и все вытирать, то-есть наводить в здании порядок. Это мне известно со слов моего

шурина Перельштейна Лейбы Мортковича и Перельштейна Беньямина Мортковича, которые были близко связаны с созданным еврейским комитетом. Со слов вышеуказанных лиц мне также известно, что Сиголенко лично заказывал комитету свечера определенное количество рабочих из лиц еврейской национальности, еврейский комитет назначал по списку и на следующий день эти рабочие районной полиции конвоировались на те или иные работы, откуда снова под конвоем полицейские приводили в «гетто». Работы лица еврейской национальности выполняли следующие: строили железнодорожный мост через Случ, ходили на разные сельскохозяйственные работы в Воробино и другие работы. Я лично работал в то время и до дня отправки еврейского населения в г. Сарны на расстрел мотористом Дубровицкой мельницы. Через каждые два месяца немецко-украинская полиция и немецкая жандармерия проводили проверку находившихся в «гетто» евреев, что проводилось следующим образом: приходили в «гетто» полицейские, брали сто человек еврейской национальности и подводили к Дубровецкой средней школе, которая находилась от «гетто» на расстоянии двух километров, где проводилась проверка по списку, а после проверки этих же сто человек полицейские снова под конвоем приводили в «гетто». После этого снова брали полицейские сто человек, вели туда же, приводили назад в «гетто» и снова брали других сто человек. Так по сто человек полицейские водили, пока не сделают проверку всех находившихся в «гетто» евреев. Таких проверок находившихся в «гетто» евреев было две. Одна проверка была до приезда Сиголенко в Дубровицах, а другая была в присутствии его. По списку во второй раз проверки зачитывал фамилии еврейского населения немец Гезель¹, а Сиголенко при этом только лишь присутствовал².

Через некоторое время в «гетто» пришел комендант полиции Сиголенко и немец Гезель, которых я лично в «гетто» видел. Они зашли в еврейский дом, где размещался комитет, и через минут тридцать оттуда вышли. После их ухода еврейским комитетом было приказано собрать среди еврейского населения десять килограмм золота, после чего это золото отнести или отвезти Сарненскому гебитскомиссару. Кто же приказал, Сиголенко или Гезель, комитету собрать 10 кг золота среди евреев, я сказать не могу, но предполагаю, что это дело как Сиголенка, так

и Гезеля. В течение трех дней золота десять килограмм было собрано, и Либерсон повез его в Сарны гебитскомиссару³.

После этого со слов Перельштейна мне стало известно, что Сиголенко обязал еврейский комитет собрать для полицейских Дубровицкого района хорошее обмундирование. Тогда комитет нашел у кого-то из евреев много черной кирзы, из которой днем и ночью портные шили для полицейских мундиры немецкого (военного) кроя. Я точно не помню, но мне кажется, что было пошито полицейским Дубровицкого района около пятнадцати таких мундиров, которые еврейский комитет отдал в Дубровицкую районную полицию⁴.

Немного позже через еврейский комитет потребовали немцы Дубровицкой жандармерии собрать для них или сделать пять пар новых хромовых сапог с большими и высокими задниками. При этом угрожали, что если задание еврейское население не выполнит, то все будут расстреляны, о чем нам объявил комитет. Через дней пять сапоги были евреями-сапожниками сделаны и комитетом отданы в Дубровицкую немецкую жандармерию.

Кроме того, после приезда в г. Дубровица Сиголенко стало особенно строго в отношении подхода к «гетто» украинцев. Я помню один факт, когда заместитель коменданта Дубровицкой районной полиции Логвинович до полусмерти избил неизвестного для меня украинца за то, что одному еврею он принес в «гетто» кусочек хлеба. Я сам лично видел, что сам Сиголенко обходил вокруг «гетто» и проверял полицейские посты, которых вокруг «гетто» было шесть⁵. Я часто видел сам лично, как Сиголенко после пяти часов вечера ходил между домами «гетто» и просматривал, не ходит ли кто-либо из евреев по улице. Меня он на улице в «гетто» после пяти часов вечера никогда не встречал, но я видел его всегда в таком случае через окно⁶.

[Свідок переказує чутки, за якими Х. Сигал бив євреїв – порушників комендантського часу, особисто наглядав за дотриманням режиму в гетто, що у подальшому не було підтверджено на слідстві, зокрема, на очній ставці 18 лютого 1952 року.]

Через некоторое время, как мне стало известно со слов Перельштейна, Сиголенко приказал еврейскому комитету собрать для немецких оккупантов и отвезти в г. Сарны гебитскомиссару одну тонну

меди и одну тонну алюминия. Еврейский комитет, как и всегда в таких случаях, обратился к еврейскому населению, помещавшемуся в «гетто», сносить в помещение комитета все медные и алюминиевые вещи. Еврейское население, боясь расправы со стороны полиции и немецкой жандармерии, снесли все имеющиеся у них медные и алюминиевые вещи (самовары, ложки, миски, подсвечники и др.) и даже все ручки и крышки от дверей и окон, но задание выполнить не смогли, а было собрано тогда всего около 400 кг меди и 400 кг алюминия, что было отвезено комитетом в г. Сарны гебитскомиссару⁷.

После этого прошло приблизительно около двух месяцев, как снова немец Гезель или же Сиголенко, о чем точно не знаю, снова обязал еврейский комитет собрать из жителей еврейской национальности двадцать килограмм золота и сдать его в Дубровице немцу Гезелю. При этом комитет объявил, что 20 кг золота необходимо собрать на протяжении одних суток, если же задание не выполним, то все еврейское население будет расстреляно. Тогда люди отдали все остатки своих золотых ценностей, а также стали продавать ценные вещи за золото украинцам. Таким образом было собрано еще двенадцать килограмм золота и сдано еврейским комитетом немцу Гезелю. За недособранные восемь килограммов золота, кажется, немец Гезель, точно не помню, приказал собрать среди еврейского населения десять тысяч советских денег и сдать эти деньги тоже ему. Комитет снова приступил собирать среди евреев эту сумму денег, но собрать такую сумму уже тоже не смогли. Мне кажется, две или три тысячи, которые комитет сдал Гезелю.

После этого Сиголенко приказал еврейскому комитету назначить евреев-специалистов отремонтировать ему и заместителю коменданта полиции Логвиновичу их дома. Комитетом были назначены ремонтировать их дома красильщики и другие специалисты, всего приблизительно четыре человека. Среди них был Швец Мендель Гедалевич, который жил со мной в одной квартире и со слов которого мне стало об этом известно. Назначенные евреи покрасили в домах Сиголенко и Логвиновича полы, окна, двери и сделали на стенах трафарет⁸.

Приблизительно 22 августа 1942 я шел на работу на мельницу и заметил, что в город Дубровицу приехали какие-то немцы. Поскольку ходили слухи, что в г. Ровно уже были евреи расстреляны немецкими

захватчиками, то я как бы догадался, что эти немцы приехали наверняка расстреливать еврейское население, находившееся в «гетто» г. Дубровицы. Тогда я сразу возвратился в «гетто» и сказал об этом еврейскому комитету, после чего я снова пошел на работу. Либерсон сразу же пошел узнать что-либо об этом у Сиголенко⁹, на что последний ничего сказать не хотел, а только лишь посоветовал собрать среди еврейского населения пять килограмм золота, которое отнести лейтенанту жандармерии Шуману¹⁰, который и скажет, с какой целью в г. Дубровица приехали какие-то немцы. Об этом уже мне стало известно со слов Либерсона, который в тот вечер ходил по еврейским домам и собирал, что у кого осталось из золотых вещей. Тогда же еврейское население сдавало в комитет кольца золотые, браслеты, золотые цепки и другое, но собрано было золота всего один килограмм. Либерсон взял это золото и понес Шуману. На вопрос, будут ли расстреливать евреев, Шуман ответил, что эти немцы не приехали расстреливать еврейское население Дубровицкого района, так как евреи Дубровицкого района, мол, выполняют все задачи полиции и немцев. Об этом объявил Либерсон всем евреям.

26 августа еврейский комитет получил от немецкой жандармерии, как мне стало известно со слов Перельштейна, задание собрать к 9 часам утра всех евреев, находившихся в «гетто», для проведения проверки, не убежал кто-либо из жителей еврейской национальности. Когда в 9 часов утра все евреи были собраны у здания еврейского комитета, в «гетто» пришла вся Дубровицкая районная полиция во главе с комендантом полиции Сиголенко, а также пришла немецкая жандармерия. Как полицейские, так и жандармерия были вооружены винтовками, пулеметами и автоматами. После этого Шуман объявил, что проверку еврейского населения, находившихся в «гетто», будет проведено за мостом, через который дорога проходит на ст. Дубровица. К этому я хочу еще сказать то, что ночью с 25 на 26 августа 1942 вокруг «гетто» была усилена полицейская охрана. Всех советских граждан еврейской национальности в «гетто» насчитывалось три тысячи восемьсот человек, в том числе дети, мужчины, женщины и старики. Я об этом знаю точно, так как я лично видел в еврейском комитете регистрационный список. После объявления Шумана все евреи были выстроены полицейскими

в колонну по пять человек. Тогда полицейские и немцы оцепили колонну евреев в составе 3 800 человек и повели из «гетто» в направлении ст. Дубровицы к мосту. Подойдя к мосту, люди увидели выходящего из-за гор поезда, с чего догадались, что их ведут полицейские и немцы куда-то отправлять, а также было уже заметно об этом из поведения конвоирующих нас немцев, которые были все вооружены, а также из того, что такого оцепления полицейскими колонны евреев еще никогда не было. Советские граждане еврейской национальности, шедшие первыми, сразу же не доходя моста остановились, за ними остановилась и вся колонна. Сиголенко в это время ехал верхом на белой с черными пятнами лошади. Полицейские (около двадцати человек) и немцы (около пятнадцати человек) шли по сторонам колонны. Когда передние евреи остановились, а за ними и вся колонна, то немцы испугались и стали возвращаться в город, но Сиголенко подъехал к остановившимся впереди евреям, стал что-то кричать, а после выстрелил несколько раз из пистолета, но у кого он стал стрелять, я не заметил¹¹, так как в этот момент, несмотря на полицейское оцепление, евреи стали разбегаться. По убежавшим евреям стали стрелять полицейские, немцы из винтовок, автоматов и пулеметов, что я определил по звукам. Со слов жителей города Дубровицы, не помню, от кого именно, мне стало известно, что тогда убитых евреев полицейские подобрали на подводы приблизительно 50 человек евреев¹², трупы которых отвезли на старое еврейское кладбище, где и похоронили их. Всех евреев сбежало приблизительно около одной тысячи, а остальные были приведены на ст. Дубровица, где их погрузили в поезд и отправили в г. Сарны на расстрел, о чем я уже узнал позже, когда находился в партизанском отряде¹³.

Вопрос: Какова судьба сбежавших вместе с Вами советских граждан еврейской национальности?

Ответ: Все, бежавших при конвоированию евреи собирались потом по 10-15 человек и сидели по лесам, а также искали партизанского отряда, чтобы присоединиться к нему и повести борьбу против фашистских оккупантов. Многих евреев-одиночек после этого ловили по лесам полицейские и мирные жители города и сел, но кто именно ловил, я за давностью времени не помню. Я сам лично однажды пошел из леса в одну из хат на окраине города Дубровица, но не

дойдя к дому метров сто, я увидел, что из дома через окна выглянули полицейские, после чего открыли по мне стрельбу, но я все же сумел быстро скрыться в лесу, и меня они поймать не сумели. Со слов евреев, которые были в селе, но от кого именно, не помню, мне стало известно, что всех задержанных бежавших евреев-одиночек немецкая жандармерия и полиция Дубровицкого района расстреливали, но где именно их расстреливали, я не знаю. После окончания войны, когда я приехал в г. Дубровицу, мне стало известно, что в живых из числа сбежавших евреев осталось приблизительно двести человек. Они в первые дни после окончания войны были в г. Дубровицы, но потом много выехало в Польшу, а многие выехали в другие области Советского Союза.

[Далі слідчий запитував свідка щодо інформації про участь підсудного у розстрілах євреїв, які намагалися втекти з-під варти конвою, і бранців, доставлених для колективного вбивства у м. Сарни. Він не отримав конкретної відповіді, оскільки А. Найман безпосередньо не був очевидцем цих подій.]

Вопрос: Кто именно из полицейских Дубровицкой районной полиции конвоировал еврейское население из г. Дубровицы на ст. Дубровица для отправки в г. Сарны на расстрел?

Ответ: Из полицейских, которые конвоировали еврейское население для отправки в г. Сарны на расстрел, я запомнил Бернацкого, имени и отчества не помню, Садовского, имени и отчества не помню, Гладкий, имени и отчества не помню, Воробей, имени и отчества не помню, и другие, но фамилии их за давностью времени не помню. Я хорошо помню, что тогда ехал на лошади комендант Дубровицкой районной полиции Сиголенко¹⁴.

Вопрос: Назовите лиц еврейской национальности, которые сбежали вместе с Вами при конвоировании и остались в живых.

Ответ: Я запомнил Голецкого Сергея Наумовича, выехал в Польшу, Новинзама Захара Мотелевича, выехал в Польшу, Шпин Ицька Лазаревича и его три брата выехали, в Польшу, и другие, которых за давностью времени не помню.

Вопрос: Изымал ли лично Сиголенко у советских граждан еврейской национальности какие-либо ценности, вещи и другое?

Ответ: Я таких случаев не видел и ничего об этом не слышал.

Вопрос: У кого стрелял Сиголенко из пістолета, когда около моста при конвоировании єврейского населения на ст. Дубровица стали многие євреи убегать?

Ответ: Я лично видел, что Сиголенко подъехал на лошади к остановившимся впереди колонны євреям, кроме того заметил, что Сиголенко вытянул пістолет и несколько раз выстрелил, но за давностью времени не могу припомнить, стрелял ли он у кого-либо из євреев или же вверх, да при том у меня было тогда такое положение, что к этому хорошо тогда не присмотрелся, а потому сейчас припомнить не могу¹⁵.

[Далі йдуть свідчення А. Наймана щодо: конфіскації колишнім комендантом майна і цінностей євреїв; участі підсудного в антипартизанських операціях; наступу радянських партизанів, серед яких був і свідок, на Дубровицю на початку 1943 року; імен євреїв, які були ввіймані й розстріляні у Дубровиці. Свідок не зміг відповісти щодо ролі Х. Сигала у зазначених подіях, але вказав, що під час партизанської акції, учасником якої він був, став очевидцем втечі коменданта Сиголенка з місця бою, але про те, що це був саме він, А. Найман дізнався наступного дня зі слів партизанського зв'язківця, прізвище якого не назвав.]

ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67436, т. 3, арк. 182, 184–197.

Оригінал. Рукопис.

---

¹ На очній ставці із Х. Сигалом 18 лютого 1952 року (тут і далі коментарі до поточного документа за результатами цієї зустрічі) А. Найман виправив себе, вказавши, що то був не Гезель, а «якийсь інший німець, який був у званні лейтенанта» (ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67436, т. 4, арк. 129). Вірогідно, мова йде про співробітника місцевої жандармерії обервахмайстра Шумана.

² Сиголенко категорично заперечував свою присутність на будь-яких перевірках (там само, арк. 129). Однак А. Найман повторно наполіг на своїх словах. Х. Сигал знову підтвердив свою позицію (там само, арк. 130).

³ Див. коментар № 4 до цього документа.

⁴ Х. Сигал вказав, що він ніколи не замовляв пошиття мундирів для поліцейських у єврейського комітету, і взагалі, за словами підсудного, вони були пошиті ще до його прибуття у м. Дубровицю (там само, арк. 125). Він також відкинув особисту причетність до збирання золота й інших цінностей, мотивувавши цю роботу винятково компетенцією Сарненського гебітскомісаріату (там само, арк. 125). Однак свідок А. Найман повторно наполіг на своїх словах про наказ

- евреям, що надійшов від Сиголенка і Гезеля, про необхідність збору цінностей та пошиття євреями-кравцями близько 15 мундирів дубровицьким поліцаям. В аргументації свідок спирається на слова Перельштейна (там само, арк. 127). Х. Сигал, на противагу, вкотре підтвердив свої слова і вказав на нерозуміння причини неправдивих свідчень А. Наймана (там само, арк. 127).
- ⁵ Х. Сигал заперечив існування спеціальних постів довкола гетто і, відповідно, їх контроль підлеглими йому поліцаями. Вказавши, що «вдень у воротах єврейського гетто стояли поліцейські із числа єврейського населення, а після встановленого часу на право виходу із гетто ворота гетто закривалися тими ж поліцейськими, після чого нікому із євреїв не дозволялося із гетто виходити. За дотриманням цього спостерігали поліцейські Дубровицької районної поліції, які робили обхід по місту» (там само, арк. 120–121). Свідок уточнив, що показав не точно й зазначив: «особисто не бачив, щоб довкола єврейського гетто були виставлені поліцейські пости, але зі слів Перельштейна мені відомо, що єврейське гетто охоронялося поліцейськими Дубровицької районної поліції і що ходив перевіряти Сиголенко, але як була організована охорона гетто з боку поліцейських, я не знаю і точно сказати не можу» (там само, арк. 121).
- ⁶ А. Найман повідомив, що дізнався про це також зі слів Перельштейна (там само, арк. 124).
- ⁷ Див. коментар № 4 до цього документа.
- ⁸ Х. Сигал заперечив це, вказавши, що покази свідка неправдиві, він (Сигал) домовлявся про роботу без посередництва, а робітникам за надані послуги заплата. Своєю чергою, А. Найман не відмовився від своїх слів: «Сиголенко замовляв єврейському комітету призначити євреїв-спеціалістів відремонтувати тільки лиш свою квартиру, чому прошу вірити» (там само, арк. 125).
- ⁹ Х. Сигал заперечив цей факт, вказавши, що із єврейського комітету ніхто не приходив запитувати щодо німців (там само, арк. 133), відповідно, він не міг радити збирати хабар. А. Найман відповів, що стверджувати про це точно він не може (там само, арк. 135).
- ¹⁰ Співробітник німецької жандармерії у Дубровиці, обервахмайстер.
- ¹¹ Х. Сигал це спростував і переконував, що спочатку їхав на бричці разом із Шуманом, а потім пішки повертався до Дубровиці й на півдорозі до міста почув постріли та бачив, як по євреях, які втікали з колони, відкрили вогонь (там само, арк. 133). Також зазначив, що покази свідка є вигаданими (там само, арк. 134). Свідок же у відповідь повідомив щодо цього моменту: «я показав не точно, зараз я пригадав все добре і дав правдиві покази», зокрема, «я добре пригадав, що Сиголенка у день конвоювання я взагалі не бачив», а про сказане дізнався тільки зі слів інших (арк. 135).
- ¹² Примітно, що у книгах «Encyclopedia of Camps and Ghettos...» (с. 1344) та «The Yad Vashem Encyclopedia...» (с. 150) наводиться кількість розстріляних дубровицьких утікачів – 200 осіб, у «Холокост на території...» цей момент не розкритий. З документів кримінальної справи, зокрема, спогадів чоловіків,

що безпосередньо збирали й ховали тіла загиблих утікачів, впливає, що було близько 10 вбитих (ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67436, т. 2, арк. 304).

¹³ Аврам Найман входив до партизанського загону ім. Шевченка, що діяв на території Дубровицького району. У складі загону він залишався до його розформування 4 травня 1944 року.

Як свідчив А. Найман, вже у радянській Дубровиці він мав змогу бачити близько 200 колишніх втікачів. Решту ж євреїв конвой доправив до станції Дубровиця. Там їх завантажили у товарні вагони й відвезли до міста Сарни, де проходили розстріли євреїв з округу.

¹⁴ Див. коментар № 11 до цього документа.

¹⁵ Див. коментар № 11 до цього документа.

* * *

Документ № 2

Протокол допроса

1 ноября 1951 г.

Ровно

Я, начальник отделения следственного отдела УМГБ Ровенской области – капитан Токарев допросил обвиняемого –

Сигал Хаим Исаакович он же
Сиголенко Кирил Николаевич он же
Ковальский Карл Исаакович

[Запитання слідчого стосувалися роботи, особового складу нацистських каральних і адміністративних установ у м. Дубровиці та участі в їхній діяльності підслідного. У відповідях Х. Сигал заперечив свою пряму причетність до арештів населення і застосування сили під час допитів затриманих.]

Примерно в августе 1942 г. в г. Дубровицу поездом прибыла шуцполиция до пятидесяти человек, и вечером было предложено охранять гетто, чтобы никто из гетто не выходил. Был запрещен в эту ночь вход и выход в гетто даже полицейским. Охрану несли полицейские Дубровицкой районной полиции вместе с прибывшей шуцполицией.

На утро было предложено всем евреям собраться и шуцполиция под оружием повела всех евреев на станцию Дубровица, где погрузили в вагоны и отправили в гор. Сарны. Через три четыре дня я слышал, что в гор. Сарны были собраны евреи и из других районов Сарненского округа, где все они были расстреляны.

После угона евреев из гетто жандармерия взяла несколько полицейских и пошла на территорию гетто, где ими были задержаны скрывавшиеся евреи.

В первый день было задержано полицией и жандармерией пять или шесть человек евреев, на второй день тоже было задержано несколько человек, тогда же были задержаны евреи в селах, которые сбежали из города, и все они были доставлены во двор районной полиции. Я помню, что всего было собрано около тридцати человек мужчин, женщин и детей. Затем по распоряжению коменданта Кенига¹ все эти евреи двумя или тремя партиями, точно сколькими, сейчас не помню, были отправлены на кладбище там же в г. Дубровице и все были расстреляны.

Допрос прекращается в 16:45

Протокол лично мною прочитан с моих слов записан правильно, в чем и расписываюсь – Сыгал

Допросил: нач. отдела капитан Токарев

ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67436, т. 1, арк. 205, 213–214.

Оригінал. Рукопис.

* * *

---

¹ Комендант німецької жандармерії у Дубровиці, гауптвахмайстер.

* * *

Документ № 3

Протокол допроса

10 января 1952.

г. Дубровица

Я, следователь следотдела УМГБ Ровенской области ст. лейтенант Семикоз, сего числа допросил в качестве свидетеля:

Нашору Петра Филипповича¹

Вопрос: Уточните, что Вам известно о преступной деятельности Сыголенко за период его службы комендантом Дубровицкой районной полиции?

Ответ: В августе 1942 года, числа не помню, я со своего поля примерно в 9 часов утра привез овес, когда я приехал домой, то мне кто-то из членов моей семьи передал повестку, когда я прочитал ее, то там было написано, что бы я явился в горуправу города Дубровица. После этого я пошел в горуправу, куда также пришли Лось Петр, Рока Филипп, Коржик Марко и другие жители города, но кто именно я из-за давности времени не могу припомнить. Когда же мы все собрались, то староста горуправы Гаврильчук Василий Романович сказал нам, чтобы мы шли в распоряжение коменданта полиции Сыголенко. По указанию Гаврильчика мы все пошли в полицию, где нас встретил Сиголенко и сказал мне и другим, но кому именно не помню, чтобы шли на старое еврейское кладбище и чтобы выкопали большую яму, а Лось Петру, Роке Филиппу и Коржик Марку сказал, чтобы они собрали все трупы евреев, которые находятся на территории г. Дубровица. После этого мы пошли на старое еврейское кладбище и стали копать яму, но еще полностью не закончили копать яму, как туда пришел немец Шуман и что-то по-немецки закричал, а затем девушка, пришедшая с ним девушка-переводчица, фамилии которой я не знаю, но хорошо знаю, что она проживала на станции Дубровица, сказала всем нам, чтобы мы шли на вторую сторону улицы и ожидали там. Тогда же все мы пошли на вторую

сторону улицы и я видел, как к вырытой яме полицейские подвели группу евреев и Шуман над ямой стал их расстреливать, а когда закончили расстреливать, то приказали нам закопать указанную яму и вырыть вторую. Тогда же мы закопали яму, в которой находились расстрелянные евреи, и выкопали вторую, в которую уже сбрасывали трупы евреев, которые привозил на подводе Коржик Марко, а также к этой яме полицейские приводили группу евреев и их расстрелял немец Шуман. После того, когда Коржик сказал, что он уже собрал все трупы евреев, то мы и эту яму закопали и пошли домой.

Вопрос: Вы сможете показать место расположения указанных могил (ям), в которых захоронены трупы?

Ответ: На тех местах, где захоронены трупы расстрелянных евреев, в настоящее время построено здание детского дома.

Вопрос: Сколько евреев было расстреляно на старом еврейском кладбище, а также назовите, кого вы знали из евреев?

Ответ: На старом еврейском кладбище, где в настоящее время построено помещение детского дома, было расстреляно примерно 40 человек евреев, где были дети, женщины, мужчины и старики, но по фамилии и имени из числа расстрелянных евреев я никого не знаю, большинство из них, я знал только как жителей города Дубровица, кроме этого туда на кладбище было доставлено на подводе Коржином примерно 8-10 трупов евреев, которых он собрал по улицам города.

Вопрос: Принимал ли участие Сыголенко в расстреле лиц еврейской национальности на старом еврейском кладбище?

Ответ: Я точно не могу припомнить, был ли Сыголенко на старом кладбище в момент расстрела евреев или же нет, но хорошо помню, что всех евреев расстреливал только лишь немец по фамилии Шуман. Расстреливал он евреев из имевшегося у него пистолета.

Вопрос: Назовите, кто из полицейских конвоировал евреев к месту расстрела на старое еврейское кладбище.

Ответ: Полицейских участвовало в конвоировании примерно 8 человек, но кто именно из полицейских, я из-за давности времени не могу припомнить.

Вопрос: Откуда приводили евреев к месту расстрела на еврейское кладбище?

Ответ: Откуда приводили евреев к месту расстрела, для меня неизвестно.

Вопрос: Вы собирали евреев, вернее трупы евреев по городу Дубровица?

Ответ: Выше я показал не точно, что меня комендант полиции Сыголенко сразу же послал копать яму. В действительности же он меня, Рока Филиппа, Коржик Марка и других послал собирать трупы по городу Дубровица, а затем уже кто-то из полицейских, но кто именно не помню, сказал мне, что бы я шел на старое кладбище копать яму под трупы евреев, что мною и было сделано.

Вопрос: Продолжайте свои показания.

Ответ: На второй или же на третий день после указанного случая, меня по повестке снова вызвали в полицию, а также туда были вызваны Лось Петр, Рока Филипп и другие жители города Дубровица, но кто именно не помню. Когда же все мы собрались в полицию, то Сыголенко сказал нам, чтобы мы шли на новое еврейское кладбище, которое расположено за городом Дубровица, и чтобы выкопали большую яму и что туда привезут на расстрел евреев. По указанию Сыголенка все мы пошли на кладбище и выкопали яму². Когда мы закончили копать яму, то увидели, что туда полицейские под конвоем ведут группу евреев, примерно 30 человек, а также верхом на лошади подъехал Сыголенко. Сыголенко всем нам, которые копали яму, приказал отойти в сторону и ожидать, пока они расстреляют всех евреев. Мы отошли от кладбища примерно 200 метров и сели. Полицейские евреев подвели примерно на 100 метров и всем евреям приказали садиться. Затем я хорошо видел, как полицейские и Сыголенко подвели к яме примерно по шесть человек евреев, ставили над ямой и производили расстрелы. Полицейские проводили расстрелы из винтовок, а Сыголенко из пистолета. Также я хорошо видел, что маленьких детей Сыголенко брал из рук матери и расстреливал, детей расстреливал только лишь Сыголенко.

Среди расстрелянных евреев были маленькие дети, старики, женщины и мужчины, но из числа расстрелянных евреев я знал только лишь как жителей города, но по фамилии я их никого не знал.

Когда закончили расстреливать евреев, то по указанию Сыголенка мы закопали трупы расстрелянных и ушли домой. Я хочу сказать

только то, что когда мы закапывали трупы, то еще по видимому некоторые были в живых, так как песок поднимали кверху.

Примерно через три дня снова я, Лось Петр, Рока Филипп и другие жители города Дубровица, но кто именно не помню, по заданию Сыголенко там же на новом еврейском кладбище, примерно в трех метрах от первой могилы, вырыли вторую яму, а когда выкопали яму, то сразу же все пошли домой, но когда уже подошли к городу, то встретили группу евреев примерно 40 человек, которых под конвоем вели полицейские, а там же на подводе ехал Сыголенко, кто-то еще с ним был на подводе, я не могу припомнить, но хорошо помню, что Сыголенко приказал нам возвратиться и после расстрела евреев закопать яму. По приказанию Сыголенко все мы возвратились и не доходя до кладбища примерно 250 метров все мы сели, а они же полицейские и Сыголенко евреев повели дальше, и когда их подвели к кладбищу примерно на 100 метров, то всех остановили и, по видимому, по приказанию полицейских все евреи сели на землю. Этот раз также полицейские брали примерно по 6-7 человек евреев, подводили к яме и в затылок из имевшихся у них на вооружении русских винтовок производили расстрелы, Сыголенко же производил расстрелы из пистолета, и я хорошо видел, как он брал за шею маленьких детей, поднимал кверху над ямой и расстреливал. Когда закончили расстрелы, то нам приказали закопать трупы, мы сразу же по их приказанию, вернее, по приказанию Сыголенка закопали все трупы и ушли домой.

[Слідчий ставив запитання щодо: встановлення прізвищ поліцаїв – учасників розстрілів; присутності німців при розстрілах; знайомства з розстріляним Б. Шварцтухом, документи якого знайшли під час розкопок одного з місць розстрілів; особистої присутності на новому єврейському кладовищі Дубровиці при розстрілах, уточнення показів свідка Ф. Рока (вказав на присутність П. Нашори на новому кладовищі під час розстрілів євреїв німцями, що останній заперечив); роботи свідка зі збирання тіл розстріляних у місті; окремих аспектів роботи коменданта Сиголенка, як-от: конвоювання євреїв (свідок не міг бачити, бо не був присутній на місці події); участі коменданта в арештах, облавах, грабунках і побиттях громадян (свідок вказав на свою необізнаність із цим аспектом); уточнення із попередніми показами свідка

термінів служби Х. Сигала на посаді коменданта; уточнення свідчень П. Нашора щодо зафіксованої у його присутності кількості розстрілів, здійснюваних особисто Х. Сигалом (на допиті від 10 травня 1945 року він показав про один випадок, тоді як на поточному вже наполягав на двох, посилаючись на те, що не міг згадати це попереднього разу).]

ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67436, т. 2, арк. 280-285.

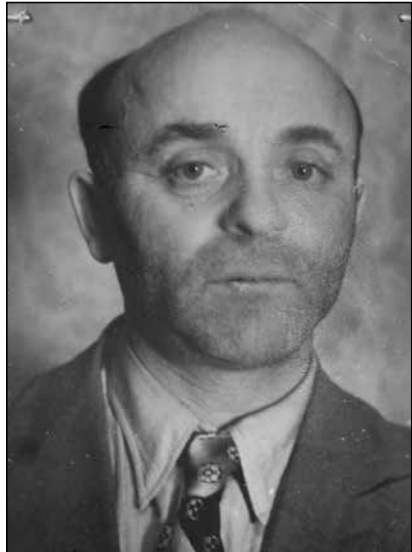
Оригінал. Рукопис.

***

- ¹ П. Нашора, 1904 р. н., українець, уродженець м. Дубровиці Рівненської області. На момент слідства: чотирикласна освіта, безпартійний, несудимий, працював бригадиром будівельної бригади колгоспу ім. Сталіна м. Дубровиці.
- ² Під час судового засідання 27–28 березня 1952 року Х. Сигал заперечував існування подібного розпорядження з його боку (ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67436, т. 4, арк. 402).

Х. Сигал під прізвиськом Кирила Сиголенка у мундирі сотника «Поліської Січі», осінь 1941 року.

Підприсмець Карл Ковальський, орієнтовно др. пол. 1940-х років.

Вступ, публікація та коментарі Івана Капась